

За ред. Ч.-Е. Вінквіста та В.-Е. Тейлора. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.; 7. *Татаренко А.* Homo poeticus: штрихи до портрета письменника. Кіш Д. Гробниця для Бориса Давидовича. – Л.: Класика. 2000. – 142 с.; 8. *Татаренко А.* Постмодерні експерименти з формою в романі Д.Кіша «Мансарда» // Проблеми слов'янознавства. – 2007. – № 59. – С. 142-149; 9. *Kiš D.* Homo poeticus. – Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1995. – 345 s.; 10. *Genette G.* Fiture. – Beograd: Vuk Karadžić, 1985. – 193 s.

Деркач О.М. (Київ, Україна)

**Жінка „нового часу” у жіночій персоносфері Іво Андрича:
проблема самоідентифікації (на матеріалі оповідання „Жінка на
камені”)**

Стаття присвячена дослідженню типології суб'єктів жіночої персоносфери у творчості Іво Андрича, зокрема – розгляду типу жінки „нового часу” у контексті реалізації проблеми краси та самоідентифікації героїні.

Ключові слова: жіноча персоносфера, тип, жіночий персонаж, краса, жінка „нового часу”, проблема самоідентифікації.

Статья посвящена исследованию типологии субъектов женской персоносферы в творчестве Иво Андрича, в частности – рассмотрению типа женщины „нового времени” в контексте реализации проблемы красоты и самоидентификации героини.

Ключевые слова: женская персоносфера, тип, женский персонаж, красота, женщина „нового времени”, проблема самоидентификации.

The research is devoted to investigation of the typological features peculiar to the female characters in the prose heritage of Ivo Andric, and to investigation of the „woman of the new time”-type in the context of the beauty and the self-identification problems.

Key words: sphere of female characters, female character type, female character, beauty, „woman of the new time”-type, problem of the self-identification.

Краса та її втілення у жінці є однією з основних у авторській концепції персонажу. Ідея, стверджена письменником, потребує глибинного осмислення та вираження, що зумовлює різноманітність проблематики. Показовим для підтвердження цієї тези є проблема, розроблена І. Андричем в оповіданні «Жінка на камені». Краса осмислюється автором з іншої точки зору – письменник порушує проблему скороминучості жіночої краси.

Говорячи про екзистенціальну роль краси у Андричевій світоглядно-художній «картині», Драган М. Єремич розподіляє її на два види – красу, яка є довготривалою, майже незнищеною, та красу плінну: красу творів мистецтва і красу жінки [11, 236]. І одна, й інша є джерелом людського щастя, яке не може рівнятися з чимось іншим. У порівнянні з красою все інше виглядає як її заміна та подоба. Краса мистецтва триває вічно або майже вічно, але вона не дає безпосереднього щастя, безпосереднього задоволення від присутності живого втілення краси.

На переконання письменника, краса жінки пов'язана з молодістю і вже через минучість молодості носить у собі власний трагізм. Вона зникає,

перетворюється на свою пряму протилежність. Саме ця проблема і є центральною в оповіданні «Жінка на камені», що розповідає про оперну співачку Марту Л. Вона є жінкою нового часу та нового урбанізованого типу, чим значно відрізняється від фатальних, екзотичних, скідних жіночих архетипів. Марта – сучасна городянка із світською професією. Але про зовнішньо-суспільні обставини її життя ми знаємо лише це. Інтерес оповідача меншою мірою концентрується на зовнішньому просторі, натомість надаються більші можливості для розкриття внутрішнього світу жінки. Єдине, чим героїня нагадує образи андричівських східних жінок – це усвідомлення краси власного тіла та володіння нею. Але у даному випадку автор вдається до розробки проблеми старіння та зникнення колишньої гармонійної краси, що призводить до самозаглиблення та переоцінки цінностей жінки.

Марта Л. у віці сорока восьми років відчуває страх від наближення старості. Вона ще «віддає» своє тіло сонцю, приїжджаючи до моря, як це робила все життя, але починає замислюватися й задаватися питанням, чи має на це право, чи може вона в такому вигляді поставати перед оточуючими людьми. Страх, який її охоплює, є тим специфічним страхом красивих, і через це – самовпевнених жінок.

Достатньою рідкістю є те, що людина спокійно мириться із проявами старості. Хоча старість є неминучою, оскільки є результатом плину часу, від якого неможливо втікти, все одно, те, що є найприроднішим, сприймається та переживається як неприродне, неправильне та несправедливе. Старість є нагадуванням про смерть і сповіщає про те, що людина втрачає можливості, якими володіла все життя. Впевнювати себе у тому, що старіння є чимось природним, багато в чому схоже на впевнювання, що й смерть природна. Але, напроतिवाгу цій природності, в людині щось опирається з невимовною силою як старості, так і смерті.

Це стосується усіх. Але Марті зіткнення з першими ознаками старості приносить особливі муки. Її краса, яка раніше була великою, можливо й найбільшою її перевагою, стає джерелом страждання. Саме така втрата є найболючішою для Марти. Трагізм долі жінки-красуні полягає у тому, що все, що вона має від своєї краси, це декілька зачарованих поглядів, які дістаються їй в молодості, а після цього приходить рабство у старості. І. Андрич виражає цю ідею у дуже влучній та показовій словесній формулі: «немає нічого важчого й страшнішого, ніж дивитися на світ очима колишньої красуні» [10, 224].

Марта звикла полонити своєю присутністю, а тепер вона перевіряє, що залишилося від тієї колишньої влади над людьми. Поки люди говорили про те, що закони природи не мають влади над Мартою, «кі скільки говорили», вона не замислювалася над цим. Вона думала, як виглядає в очах інших, коли сумніви й неспокій примусили її побачити те, що «щастя й впевненість ніколи не можуть помітити» [10, 225]. Дзеркало, яке раніше було найкращим приятелем і допомагало вкотре підтвердити самовпевненість й задоволення собою, зараз стає предметом все більш неприємних перевірок. Краса хоче бути показаною, бути відкритою для чужого ока. Але чи має вона на це право, героїня не може відповісти впевнено.

За І. Андричем, краса, що втілюється у жінці, прагне бути показаною

«іншим» та побаченою ними. У цьому полягає її первинне призначення. Зараз основною ціллю Марти стає прагнення перевірити колишній вплив своєї краси, перевірити можливість та власне право «бути показаною». До свідомості жінки починає закрадатися почуття сорому від того, що «демонстрація себе» більше не приносить очікуваних результатів та не має колишньої виправданості, зумовленої власне красою, а точніше – бажанням, яке викликає тілесна краса. Вона шукає подиву. Тому виникає залежність краси від споглядання, від чужих поглядів, що існує безперервно та незалежно від самосприйняття. Жінка не може не зважати на чужі погляди, так, наче їх зовсім не існує. Ознаки старіння не існують для Марти самої, натомість вони існують для інших, від яких вона зробила себе залежною.

Тілесна краса має свою власну чесноту – навіть коли не має це на меті, вона завжди пробуджує чуже бажання. Старіння не сповіщає лише про власну смерть, але і про смерть цього почуття. Це відчуття є нестерпним та викликає неадекватну з точки зору пересічної людини реакцію. Сором, що його відчуває красуня, яку долає сумнів щодо виправданості та припустимості показуватися чужому погляду, переростає в автодеструктивний порив. Марта у власній свідомості проходить шлях, котрий призводить її до бажання самознищення. Проблема, до якої призводить автодеструкція героїні, – зникнути, «спалити це тіло» – це проблема краси, що втрачає свою силу над «іншим» як носієм бажання.

Невипадково з усього свого життя, де мали місце декілька шлюбів та кохання «зі справжнім чоловіком», героїня згадує випадок, який трапився з нею в юності. Спогад цей є надзвичайно живим, сильним та протиставленим сьогоденню. До жінки на камені зараз, більш ніж через тридцять років, повертається у спогадах погляд бідного поденника Матії, який побачив її сидячу на кам'яній огорожі. Цей погляд був «новим, сильним і живим» [10, 227]. Марта згадує очі, що дивилися на неї, у її пам'яті постає «їх погляд, який був весь з якогось багатого, дорогоцінного вогнища» [10, 227]. Очі Матії відкривають красу, хоча те, що він бачить, більше від краси та її таємниці. У тому, що робить юна Марта, краса демонструється як невідгадана таємниця буття, бажання нею володіти та захват, до якого це бажання призводить.

Марта завдячує старому Матії за екзистенційно важливий для неї контакт. Доторкнувшись разом із ним до його, нею ініційованої, та своєї, від нього прийнятої, «дорогоцінної ватри очей та всього ества» [10, 228], Марта вирушила у світ, підготовленою до перемог.

Повернувшись від спогадів до дійсності, героїня спостерігає за молодими та красивими жінками, які проходять повз неї. І думка одразу знаходить свій вияв: «Якщо б ці жінки знали, як швидко це проходить, як швидко...» [10, 225]. Але жінка сама себе перериває – яке відношення вона має до всіх цих жінок? Та гра думки вже почалася і йде такими швидкими поворотами, що один висновок зіштовхується з іншим: «Все, що відбувається зі мною, відбувається з кожною жінкою в світі; молодію й красивою не залишається, мабуть, жодна. Звичайно, так стається через саму природу речей. Стається. Але все одно, можливо не з кожною або не так? Не так!» [10, 226]. І з якоюсь гіркою, несподіваною ясністю вона розуміє, що так старіють лише люди, які соромляться своєї старості, що

нешасним є кожне тіло, яке живе саме заради себе, а справжню міру свого нещастя вони починають розуміти тільки коли починають старіти.

Зрештою, жінка, як сфінкс на камені, намагається примирити дух із тілом і проникнути в таємницю життя: «Це добре. Ось так. Закрити очі, забути, що їх маєш. (Від них приходить зло, бо вони помічають міру зміни). Не знати, ні хто ти, ні скільки простору займаєш, ні як виглядаєш, ні звідки приходиш, ні куди йдеш. Не кидати безглуздо життя, не ділити його на старість і молодість. Віддатися всій простим і великим речам, які не змінюються, хоча б не так швидко, скелі, на якій ти зараз, сонцю, блакиті неба, над сестринською темнішою блакиттю моря. Відігнати будь-яку думку, й порівняння, й оцінку, загубитися без бажання і міри. Це добре. Добре, але не триває довго... Вся вона в гнучкій, світлій, повітряно легкій, але непробивній броні, безіменна, сама собі незнана. Почуває себе легкою але великою й могутньою, як світ, який одвічно змінюється й завжди є однаковим; спокійною і щасливою під захистом доброго миттєвого затишшя» [10, 236].

Автодеструктивний порив минає і мир із собою встановлюється знову. Це нелегко, але Марті Л. вдається досягнути й відчути силу, що підносить людину над часом, швидкоплинністю буття та незворотніми змінами у сенсі її життя. Марта Л. «існує!» «Світ існує. І все те ж саме» [10, 236]. І час, поки вона є такою у світі, не може нічого зробити. Вона перебуває у безпечній теперішності, і сама стає великим та сильним світом.

Отже, Іво Андрич у творі наголошує на новому осмисленні ідеї краси у створенні й розкритті персонажу. Він «осучаснює» образ, виводить за межі суспільства з його вимогами, натиском, протистоянням. Марта Л. мало нагадує Рифку з «Кохання у містечку» чи Аніку з «Анічиних часів». Митця цікавить жінка поза суспільно-об'єктивними обставинами, поза реаліями, які здійснюють вплив на її долю, його цікавить жінка з точки зору її розуміння себе, занурення в себе, самоаналізу, самоідентифікації та міркувань з приводу одвічних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бандић М.* Іво Андрић: Загонетка ведрине. – Нови Сад, 1963. – С.15. 2. *Богдановић М.* Іво Андрић: *Приповетке* // Српска књижевна кптика. Критички радови Милана Богдановића. – Нови Сад, Београд, 1971. – С.198 – 204. 3. *Брајовић Т.* «Судњи час» лепоте // Свеске Задужбине Иве Андрића – Година XXIV. – Свеска 22, септембар. – Београд, 2005. – С. 278 – 315; 4. *Иконић М.* Идеално и еротско: жене у прози Иве Андрића // Мостови. – Година 64 – Бр.54. – Београд, 1980. – С. 56 – 64. 5. *Ливерсејџ Т.* 6. Женски ликови у делу Иве Андрића // Свеске Задужбине Иве Андрића. – Година XXIV. – Свеска 22, септембар. – Београд, 2005. – С. 383 – 440. 7. *Первић М.* Приповетке Иве Андрића // Критичари о Андрићу. – Београд, 1962. – С. 95 – 118; 8. *Рудяков П.М.* Між вічністю і часом: життя і творчість Іво Андрича. – К., 2000. – 144 с.; 9. *Стојановић Д.* Очи које тако гледају. *Жена на камену* Иве Андрића // Књижевна историја. Часопис за науку о књижевности XXIX. – № 103. – Београд, 1997. – С. 283 – 293; 10. *Andrić I.* Priče o ženi samoj sebi neznanjoj. – Beograd, 2000. – 271 s.; 11. *Jeremic D.* Žena i ljubav u delu Iva Andrica // Savremenik. – 1960. – № 10. – S. 233 – 243; 12. *Rečnik književnih termina.* – Beograd, 1985. – 948 s.